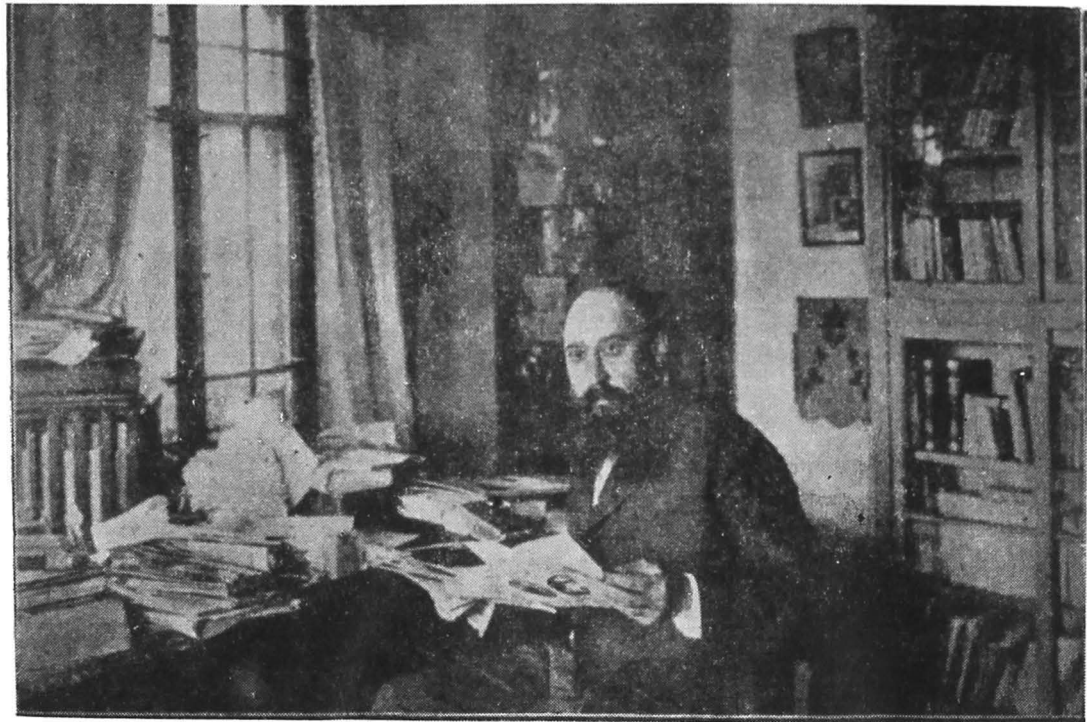

CONCEPȚIA ISTORICĂ A LUI NICOLAE IORGA

A cuprinde, a sintetiza și a sistematiza tot ce a produs această minte dinamică, enciclopedică, constituie o greutate pe care anevoie o poate învinge cineva. Nici un domeniu al istoriei din cele mai vechi timpuri pînă în contemporaneitate n-a rămas în afara curiozității și interesului marelui învățat. preocupat de a cunoaște și a înfățișa întreaga viață a omenirii, toate epocile istorice, toate popoarele, culturile și civilizațiile.

Dacă în problemele antichității se declara el însuși un „nespecialist“, în cele ale istoriei medievale și moderne era, fără îndoială, unul din cei mai buni cunoscători ai vremii sale, nu numai din țara noastră, dar și de

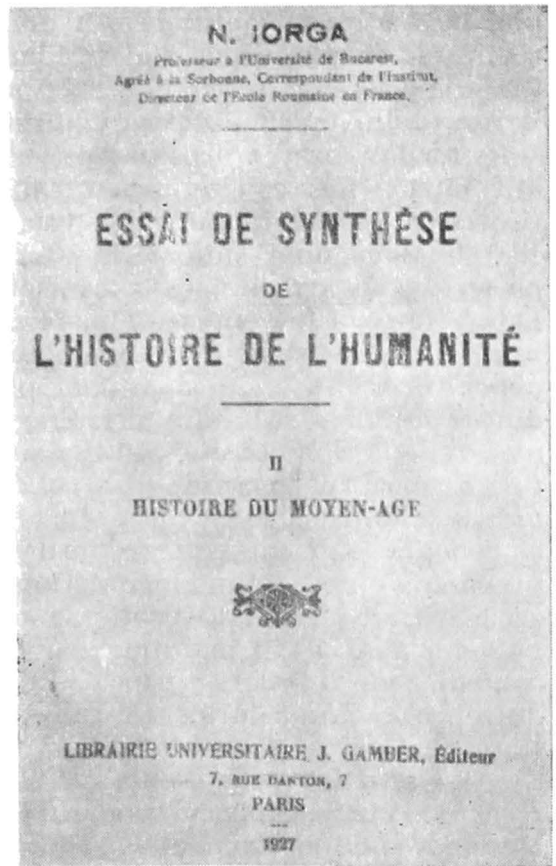
N. Iorga la masa de lucru.

peste hotare. Era și formația sa de la „Școala de înalte studii“ din Paris și apoi de la universitatea din Leipzig, dar era, în același timp, și vocația sa pentru aceste întinse și complexe epoci din istoria omenirii. Istoria evului mediu și modern în general, a Bizanțului, a sud-estului european, a Europei întregi a fost cîmpul său de investigație ce l-a captivat mai mult și unde contribuția sa este remarcabilă. Dar activitatea cea mai bogată a lui Nicolae Iorga, cantitativ și calitativ, a îmbrățișat în primul rînd istoria țării noastre. Varietatea problematicii sale în acest domeniu e uimitoare și în aceeași măsură și modalitățile de rezolvare a problemelor abordate. Iorga a publicat cel mai mare număr de documente, cele mai multe studii de detaliu din toate domeniile: istoria relațiilor agrare, a meșteșugurilor, a comerțului, istoria politică (internă și externă), a armatei, istoria culturii (literatură, învățămînt, presă, artă), a bisericii etc., etc.

În această situație, ar putea părea temerară încercarea de a încadra scrisul lui Nicolae Iorga, atît de prolific, de variat, de bogat și de dispersat, într-o „concepție“, într-un curent filozofic. Cu atît mai mult cu cît el însuși se declara potrivnic vreunui sistem filozofic, cu legi generale și principii dinainte stabilite, concepție la care se adaugă temperamentul său „eminamente subiectiv“. Și cu toate acestea, în opera istorică fundamentală, în marile sinteze de istorie generală sau parțială, în diferitele eseuri de „generalități cu privire la studiile istorice“, se găsesc construcții metodologice, idei, poziții de principii, care toate la un loc pot alcătui ceea ce se înțelege a fi o „concepție“. Inseși preocupările sale, efortul de documentare, de analiză și de sinteză se încadrează într-o concepție cu privire la înțelegerea trecutului și prezentului, la fundamentarea și ordonarea faptelor pentru înțelegerea dezvoltării istorice într-un anume sens.

La Paris și la Leipzig, unde-și completa studiile, Nicolae Iorga a învățat metoda de cercetare sprijinită pe precizia informației și folosirea critică a izvoarelor. Însușirea acestei metode a fost dovedită încă de la primele sale lucrări de largă sinteză istorică: *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, în 2 vol. (Gotha, 1905) și *Geschichte des osmanischen Reiches*, în 5 vol. (Gotha, 1908—1913). Amîndouă-și păstrează și azi, după mai bine de o jumătate de veac, valoarea științifică prin informația nouă, bogată și în multe privințe noutatea analizei și interpretării. În amîndouă Iorga rupea cu tradiția prezentării strict cronologice a evenimentelor, urmărind problemele în conexiunea lor. În cea dintîi, în plus, se face prima încercare de a fi înfățișată dezvoltarea organică a societății, a poporului român în cadrul istoriei universale în general și îndeosebi a sud-estului european.

Efortul lui Iorga de cuprindere a trăsăturilor comune, a legăturilor vizibile și ascunse între țări și popoare „spărgînd săltărășele geografice și cronologice“, constituie concepția de bază a multor lucrări din cele mai felurite domenii. Ea se evidențiază cu pregnanță în larga sinteză de istorie universală: *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, în 4 vol. (Paris, 1926—1929), socotită de cei care îi înțelegeau orizontul vast, ca o lucrare

uimitoare prin vigoarea sintezei strânse și prin infailibilul discernămint de fapte și documente esențiale¹.

De la vârsta de 55 de ani, când publică această operă, experiența și informația se completează mereu, concepția se fundamentează cu tot mai multă claritate, pentru ca în ultimele zile ale vieții, la vârsta de 69 de ani, să apară într-o construcție organică, așa cum rezultă din prefața la ceea ce trebuia să fie *Istoriologia umană*. Opera trebuia să fie o înlănțuire a evenimentelor nu prin legătura lor cronologică sau prin anume considerații particulare, ci prin felul cum ele colaborează și se asociază la acea mare lucrare, cea mai mare dintre toate, viața omenirii însăși. Elementele caracteristice urmau să fie ordonate într-o construcție dinamică, opusă prezentărilor statice, care informează, dar nu lămuresc².

O trăsătură dominantă, urmărită în mod deliberat în întreaga activitate de istoric al românilor a lui Iorga este efortul de încadrare a fenomenului istoric românesc în istoria universală. Vastele sale cunoștințe, puterea de

¹ J. Carcopino, *Le professeur Jorga*, în *Revista istorică*, XXVII, 1941, p. 52—53.

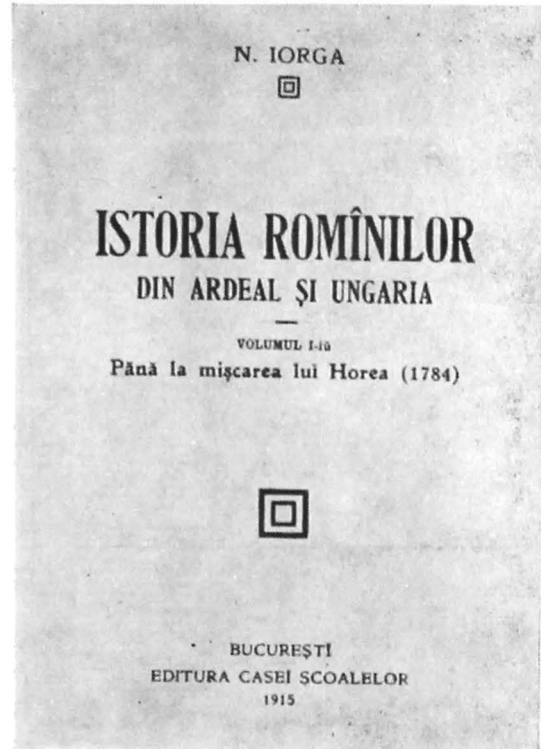
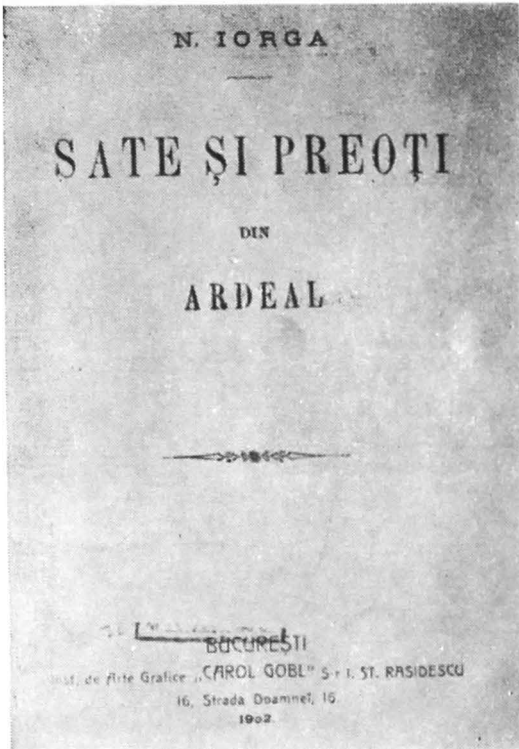
² *Prefață la „Istoriologia umană”*, în *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 343—348.

pătrundere și de cuprindere a unui orizont istoric atît de vast, asigura realizarea maximă a acestei strădanii. În felul acesta istoria patriei apare într-o nouă lumină, capătă o nouă semnificație, iar contribuția românească la istoria universală este mai just înțeleasă.

Pentru realizarea acestui deziderat pe deplin just, Iorga afirma — și afirmația a fost concretizată în numeroase cazuri — că e nevoie de cunoașterea istoriei nu numai a vecinilor, ci a întregii jumătăți a Europei. În cele două mari sinteze de istoria românilor, dezvoltarea societății de pe teritoriul țării noastre e urmărită „în legătura sa cu popoarele învecinate“, după cum sînt subliniate înriirurile exercitate de alte popoare asupra istoriei românilor, precum și cele pornite de la dinșii spre alte popoare. Aceleași idei apar mai pregnant în lucrările privind legăturile dintre țara noastră și alte țări: Franța, Rusia, Anglia, Polonia, Serbia, Spania, Veneția, Ragusa etc. Sinteza cuprinzătoare a rezultatelor acestor eforturi o constituie lucrarea în 3 vol.: *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (București, 1935—1936). Scopul lucrării, care-i fundamentează și concluziile, mărturisit de însuși autorul ei, „de a le statornici rolul (românilor), de a le distinge acțiunile în mișcarea cu caracter organic“ a societății omenești era socotit „o contribuție folositoare la această istorie universală“. Cu atît mai mult, cu cît „viața unei națiuni se întreșese fără conținere cu viața altor popoare, depinzînd de acestea, exercitînd, la rîndul ei, o continuă influență asupra vieții acestora“. Istoria unui popor e statornicită și se păstrează în „ambianța naturală a universalității umane, căreia-i aparține prin esența sa superioară“. De aceea este imperios necesar a include „poporul român în cadrul vieții generale a lumii și mai ales de a sublinia momentele și modalitățile în care influența lui s-a exercitat asupra ansamblului“³.

O altă idee dominantă, consecvent urmărită de N. Iorga în studiile istorice și în activitatea publicistică este aceea a unității naționale a poporului român. Este sesizată această idee nu numai în exprimarea ei în scrierile unor învățați din veacurile evului mediu, ci în substratul său popular, de la primele manifestări mai puțin limpezi, pînă la transformarea conștiinței unității etnice în conștiință națională clar exprimată. Momentele mari din trecutul de luptă pentru unitate: Ștefan cel Mare, care a exercitat o dominație politică asupra Țării Românești, politică și culturală asupra unei însemnate părți a Transilvaniei; Mihai Viteazul care a realizat cea dintîi unire politică a celor trei țări românești — sînt pătrunse de această idee. Cuprinderea istoriei Transilvaniei în istoria românilor formează una din permanențele strădaniilor sale, în toate sintezele istorice, întregite de cele două volume consacrate *Istoriei românilor din Ardeal și Ungaria*. Publicarea acestei lucrări în 1915, în plină desfășurare a celui dintîi război mondial, cînd unitatea națională constituia problema dominantă, îi sporăște și mai mult semnificația. Nu este o întîmplare nici faptul că Iorga întreprinde o călătorie în Transilvania, în primii ani ai secolului nostru,

³ *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, I, București, 1935, Prefață.

într-o vreme când deznaționalizarea românilor din partea guvernelor burghezo-moșierești ungare era urmărită prin toate mijloacele. Cercetarea vieții populare a românilor din Transilvania cuprinsă în *Sate și preoți din Ardeal* (București, 1902) și ancheta condusă din sat în sat, așa cum este înfățișată în cele două volume din *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* (București, 1906) se integrează în strădaniile istoricului de a înfățișa o realitate stringentă, de a spori încrederea în apropiata eliberare a celor oprimați și de a atrage luarea aminte a factorilor de răspundere asupra unei probleme de asemenea însemnătate. Această activitate n-a sporit doar numărul cărților și al cunoștințelor științifice. Valoarea ei a fost și de alt ordin, național-politic. Sînt, prin urmare, de înțeles măsurile oficialității austro-ungare, de a opri pătrunderea și circulația acestor cărți în Transilvania, fiind necesare felurite subterfugii pentru a abate vigilența autorităților.

*

Activitatea istoriografică a lui Nicolae Iorga se desfășoară în timp din ultimul deceniu al sec. al XIX-lea pînă la sfîrșitul deceniului al 4-lea al veacului nostru, cînd istoriografia noastră era în faza căutărilor, iar cea europeană era dominată de curentul pozitivist. În multe privințe Iorga a fost un pionier, în numeroase altele un continuator, de multe ori la o treaptă superioară, al înaintașilor: Bălcescu, Kogălniceanu, Laurian, Papiu-

N. IORGA CU ANDREI BÎRSEANU ȘI A. BUNEA

Ilarian, al celorla din generația imediat premergătoare lui, Hașdeu, Xenopol, Barițiu, ori al contemporanilor cărora le-a supraviețuit, Giurescu, Onciul, Bogdan, Pârvan etc.

În două împrejurări mai ales, una la 1911, când și-a rostit cuvîntarea de intrare la Academie intitulată *Două concepții istorice*, și alta în 1933 când a înfățișat la Școala de înalte studii de la Paris conferința *Romantism și naționalism în istoriografia românească*, N. Iorga judeca activitatea înaintașilor săi. Grigore Tocilescu era socotit, „prin calitățile și defectele sale, unul din cei din urmă reprezentanți la noi ai școlii romantice apusene, în acel stadiu al ei când căuta să primească și să scoată cît mai mult la iveală noul criticism german”⁴, adică pozitivismul vremii pe care Iorga nu-l numește. Hașdeu era caracterizat drept „cel mai strălucit reprezentant al acestor tendințe romantice, al cărui spirit genial se formase în lumea rusească de pe la 1830, care reproducea în caricatură exagerările romantismului francez și german”, un om de o „mare inteligență” care „a îmbrățișat aproape toate domeniile gândirii”⁵. Xenopol, care a început prin studii asupra filozofiei istoriei, iar la Berlin a făcut excelente studii de istorie, este socotit „mai ales un gînditor”, „un spirit occidental, format la o școală bună, lucrînd cu materiale pe care le avea la dispoziție și in-

⁴ *Generalități...*, p. 82.

⁵ *Ibidem*, p. 84.

N. Iorga în mijlocul Seminarului de istorie universală de la Universitatea din București înființat de el la 1894—1898.

introducând în istorie formă și gândire⁶. Onciul se bucură de calificativul de om „foarte remarcabil... de perfectă cinste și foarte precis”⁷. În sfârșit, Bogdan este omul de „o inegalabilă precizie”, care a realizat o „admirabilă culegere de documente slavone din al XV-lea secol” și publicația vechilor cronici ale Moldovei⁸.

În acest timp istoriografia europeană cunoaște noi orientări. Unul din fenomenele cele mai importante ale acestei perioade (1870—1914) este apariția unui sens nou al istoriei. Tot mai mulți gânditori refuză să mai recunoască istoriei un loc secundar, subordonată metafizicii. Această nouă concepție este mai întâi de origine marxistă. Karl Marx aplicând dialectica hegeliană la istorie, a demonstrat ideea de dezvoltare a societății. Mișcarea, dezvoltarea este de natură materială, adică de natură economico-socială. Primul volum al *Capitalului*, publicat în 1867, a influențat pe mulți istorici în căutarea bazei economice a realității sociale.

Înainte de 1870, în Europa domina concepția literară a istoriei, critica textelor era cu totul insuficientă. Este concepția istoricilor francezi: Guizot, Thierry, Mignet, Michelet și chiar a unora din generația următoare: Renan, Taine, a celor englezi Macaulay, Carlyle și Froode, a istoricilor italieni ai Risorgimentului și mai ales a lui d’Azeglio.

Școala istorică germană depășise în mai mare măsură această fază. Metoda științifică, de folosire a tuturor izvoarelor și supunerea lor unei critici atente, era practică de cei mai de seamă istoriografi: Gervinus, Niebuhr,

⁶ *Ibidem*, p. 180—181.

⁷ *Ibidem*, p. 182—183.

⁸ *Ibidem*, p. 183.

Mommsen, Savigny și mai ales Ranke, care este întemeietorul unei adevărate „școli“ ce domină cercetarea istorică în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Alături de aceasta, în ultimul pătrar al veacului, ia ființă „școala“ sociologică în frunte cu Karl Lamprecht, care afirma că „știința istorică este în primul rând o știință a psihologiei sociale“. Sufletul social (Social-Psychè) este esențial, mai important decât istoria indivizilor, principi și eroi. Evoluția prin dezvoltare a societății, un alt principiu al acestei școli, este de inspirație marxistă, dominat însă de înveliș idealist.

Ca o necesitate de a da un temelie, mai științific, istoriei și sub influența școlii germane, o schimbare se petrece și în istoriografia franceză. „Școala practică de înalte studii“ și întemeietorii ei, Victor Duruy și Gabriel Monod, publicația *Revue historique* întemeiată la 1876 de cel din urmă, se înscriu prin două realizări de seamă: metoda științifică, bazată pe analiza critică a izvoarelor și marile sinteze care neglijează detaliile pentru a surprinde generalul, așa cum cerea cu insistență Henri Berr și Paul Lacombe. O pleiadă de mari istorici le aplică pe amândouă deopotrivă: Fustel de Coulanges, Ernest Lavisse, Albert Rambaud, Camille Jullian, Gustave Glotz etc. Marea erudiție este dublată, la toți aceștia, de remarcabile calități literare.

Pe același drum, cu oarecare întârziere, se îndreaptă și istoriografia engleză, prin crearea școlilor istorice de la Oxford, întemeiată de William Stubbs și de la Cambridge, fondată în realitate de Lord Acton, întemeietorul celebrei *Cambridge Modern History*.

Prin Xenopol istoriografia românească realizează două cuceriri însemnate: micșorează distanța față de istoriografia europeană a vremii și o impune atenției filozofilor în general și îndeosebi a celor ce se ocupau cu filozofia istoriei, cei mai mulți adepți ai pozitivismului istoric. Pozitivismul înseamnă, fără îndoială, un progres din toate punctele de vedere în raport cu concepția romantică ce l-a precedat. Progresul se manifestă cu mai multă pregnanță îndeosebi în metodele și tehnica de cercetare științifică: o mai subliniată rigoare și o sporită erudiție în publicarea și critica izvoarelor.

Pozitivismul, apărut prin anii 30 ai sec. al XIX-lea, cunoaște o mai mare răspindire, mai ales în domeniul istoriei și sociologiei, îndeosebi după revoluția din 1848. Pozitivismul istoric și sociologic nu se manifestă, nici la începuturile sale și cu atât mai puțin în perioada de dezvoltare a sa, ca un curent unitar. Se desprinde o nuanță pregnant idealistă, alături de care se aliniază alta, apropiată de materialismul spontan în interpretarea fenomenelor sociale. Spre sfârșitul sec. XIX-lea acest dualism pozitivist alunecă tot mai mult spre o interpretare pur idealistă, eclectică, a fenomenelor sociale.

Aprecierea pozitivismului mai trebuie raportată la situația concretă a diferitelor țări, la gradul de dezvoltare a societății capitaliste. În țările în care burghezia se înstăpînise trainic asupra puterii și unde antagonismele dintre proletariat și burghezie se manifestă deschis și cu mai multă putere — Anglia, Franța, Germania — reprezentanții istoriografiei poziti-

viste se manifestă deschis ca adversari ai concepției materialiste: C. T. Buckle, F. Rogers, Auguste Comte, Herbert Spencer, Hippolyte Taine, Karl Lamprecht etc.⁹ În alte țări, acolo unde dezvoltarea mai lentă a capitalismului a întârziat izbucnirea cu aceeași putere a contradicțiilor principale proprii capitalismului, curentul pozitivist a jucat, îndeosebi în perioada timpurie a evoluției sale, dar și mai târziu, un rol mai progresist, manifestându-se ca adversar al misticismului și concepției religioase despre lume, așa cum apare în opera istoricilor ruși T. M. Granowski, D. M. Petrușevski, A. N. Savin etc.

Istoriografia pozitivistă, considerată în manifestarea sa precumpănitoare, a fost cea dintâi care a încercat să înlăture barierele dintre științele sociale, umaniste și ale naturii, folosind în cercetarea istorică metode mai exacte, analitice. Reprezentanții acestui curent, mai ales cei de dinaintea deceniului al 10-lea nu negau faptul că cunoașterea istorică reflectă, într-o oarecare măsură, mersul veridic al dezvoltării istorice și, ca urmare, recunoșteau caracterul unor legități istorice particulare și posibilitatea cunoașterii acestora. Cei mai de seamă exponenți ai pozitivismului istoric și sociologic manifestau, de asemenea, nemulțumire față de istoriografia factologică și acumulativă, insistând și teoretic și prin activitatea practică, pentru o problemă istorică cuprinzătoare și generalizatoare: Morgan, Kovalevski, Lamprecht, Kareev, Rogers, Stubbs etc. Strădania și stăruința acestor istorici de a găsi istoriei și sociologiei unele caracteristici proprii științelor exacte, îi îndemna la cercetarea și aplicarea unor metode noi de cercetare: de statistică și de istorie comparativă. Metodele s-au dovedit fructuoase, orientând cercetările spre studierea vieții materiale a societății, a problemelor economice și sociale din evul mediu și, ca urmare, interesul, într-o oarecare măsură, pentru viața maselor, în detrimentul interesului pentru personalitățile istorice, care ocupau aproape întreaga scenă istorică în istoriografia romantică¹⁰.

Efortul extraordinar pentru descoperirea și publicarea unui număr atât de mare de izvoare, de toate categoriile, aparține școlii pozitviste. Acestui curent îi este propriu și principiul metodologic, al necesității sistematizării și comparării faptelor în scopul stabilirii de analogii, al integrării organice a faptelor individuale în viața popoarelor, necesare sublinierii fenomenelor ample înzestrate cu un anume sens istoric.

Istoriografia pozitivistă, cu toată superioritatea sa în ce privește metoda de cercetare, concepția de ansamblu și de integrare a particularului în general, este predominant idealistă și opusă materialismului istoric. Chiar și atunci când, în explicarea fenomenului istoric, nu neglijează cu totul factorii vieții materiale și rolul maselor, ideile și factorul psihologic sînt considerate determinante în dezvoltarea societății. De aici derivă o seamă

⁹ J. B. Duroselle, *L'évolution culturelle*, în *L'Europe du XIXe et XXe siècle, 1870—1914*, t. I. *Problèmes et interprétations historiques*. Milano, 1962, p. 83—90.

¹⁰ E. V. Gutnova, *Mesto i znacenie burjoaznoi pozitivskoi istoriografii utavi polovini XIX v. v razvitiu istoriceskoi nauki*, în *Srednie veka*, XXV, 1964, p. 283—298.

de contradicții în ce privește: metoda critică a arheografiei și interpretarea subiectivă a izvoarelor, aprecierea nejustă a raportului dintre factorii interni și externi, a raportului dintre fenomenele vieții social-economice și cele politice și culturale.

Curentul pozitivist, de nuanțe diferite, a găsit reprezentanți de seamă și în istoriografia românească de la sfârșitul sec. al XIX-lea. Și acestora le sînt proprii, în general, superioritatea și limitele pozitivismului european al vremii, contradicțiile acestuia: între rigoarea folosirii izvoarelor și interpretarea idealistă a fenomenului istoric, între efortul de a încadra istoria națională în procesul istoric general, între obiectivitatea onestă a cercetării istorice pe baza izvoarelor și subiectivitatea, adesea nedeliberată, sub influența regimului burghez-moșieresc¹¹.

Alexandru Xenopol, Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul, Constantin Giurescu, Vasile Pârvan sînt reprezentanții de frunte ai istoriografiei pozitivistice de nuanțe diferite. Nicolae Iorga îi domină, îi depășește și-i umbrește prin numărul extraordinar de mare de lucrări, prin varietatea uimitoare a problematicii abordate, prin cuprinzătoarea viziune de ansamblu, mai puțin prin sistematizare și concepție.

A fost Nicolae Iorga un reprezentant al istoriografiei pozitvistice? Dacă apreciem acest curent sub aspectul său filozofic, apartenența lui Iorga la pozitivism ar putea fi contestată, deoarece el mărturisea, vorbind despre Xenopol, că nu este filozof și că nici n-a căutat a fi vreodată¹². Dar dacă se apreciază poziția sa afișată față de istoriografia romantică și față de reprezentanții pozitivismului european, și mai ales activitatea sa concretă, Iorga poate fi și trebuie socotit un istoric pozitivist. Discursul său de intrare la Academie este un adevărat manifest al victoriei pozitivismului asupra romantismului în istoriografia românească. Cu acest prilej, în 1911, el se declara „reprezentant al unei epoci nouă de metodă și cugetare, de construcție și de formă istorică“, față de reprezentanții istoriografiei romantice, Tocilescu și Hașdeu¹³. Cu alt prilej, într-o conferință rostită la Școala de înalte studii din Paris în 1933, precizarea poziției sale este și mai clară. „Generația căreia-i aparțin nu are totuși nici o legătură cu această școală romantică; dimpotrivă, această generație a început prin a combate tendințele romantice. Ea a reușit să le înlătore și să creeze alături o altă istorie a românilor, istorie sprijinită pe documentul contemporan“¹⁴. Altă dată din nou, manifestîndu-și dezacordul cu istoricul englez Buckle, ia apărarea „concepției de dinamică socială a lui Comte, întemeietorul pozitivismului care construiește o foarte cuminte filozofie a istoriei“¹⁵.

Este adevărat că Iorga nu e de acord cu toți filozofii istoriei din această „școală“. El critică în repetate rînduri pe Buckle. Nu împărtășește decît

¹¹ Șt. Pascu — E. Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Incercare de periodizare a principalelor curente și tendințe*, în *Studii*, XVII 1964, p. 149—150.

¹² *Romantism și naționalism în istoriografia românească*, în *Generalități...*, p. 182.

¹³ *Două concepții istorice*, în *Generalități...*, p. 88.

¹⁴ *Romantism și naționalism în istoriografia românească*, în *Generalități...*, p. 177.

¹⁵ *Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei*, în *Generalități...*, p. 13.

în parte concepția lui Lamprecht sau Xenopol, reprezentanți ai pozitivismului istoriografic. Opoziția lui Iorga față de filozofia pozitivistă derivă din neaderarea sa la vreun sistem filozofic, oricare ar fi fost acela ce ar fi încercat să stabilească anumite legi de dezvoltare a societății. Ne-gîndu-le pe motiv că legi nu se pot stabili și nici verifica, Iorga acceptă doar similitudini, paralelisme, repetiții, elemente din care se alcătuieste istoriologia¹⁶; sau linii comune, limpezi, care pot da, dacă nu legi ca în alte domenii, cel puțin termeni de comparație, care ajută foarte mult opera de comprehensiune istorică¹⁷.

În activitatea istoriografică a lui N. Iorga se simte influența pozitivismului german. Activitatea sa neobosită pentru descoperirea și publicarea unui număr atât de mare de izvoare, de toate categoriile, aparține școlii pozitivistă, chiar dacă nu totdeauna a aplicat rigoarea necesară în arheografic. Pozitivismului francez îi aparține Iorga mai degrabă prin urmărirea principiului metodologic, a necesității sistematizării și comparării faptelor în scopul stabilirii de analogii, a integrării organice a faptelor individuale în viața popoarelor, gruparea acestora potrivit felului cum ele colaborează. Acestui curent îi este proprie concepția istoriei cuprinzătoare pe de o parte, unitară pe de altă parte, contopită într-o singură dezvoltare, în care toate fenomenele de viață se înlănțuie, fiecare la locul său¹⁸.

Pentru Iorga „faptele istorice nu există *pentru ele* și nu există numai *prin ele*“. Apariția lor se datorește „unei acțiuni puternice, continui, adînci, care se vedește prin mijlocirea lor“. Faptele nu sînt decît manifestările forțelor mari, factori hotărîtori¹⁹. Istoricul este dator să le adune, să le desfacă cu o lungă și delicată răbdare. Ordinea în care se expun faptele nu trebuie să fie hotărîtă numai de cronologie, sau de anume considerații particulare. Ceea ce e mai important și mai necesar înainte de toate, este efortul de a le grupa „prin felul cum ele colaborează și concurg la acel mare lucru, cel mai mare dintre toate, care e viața omenească însăși“²⁰. Istoricul e dator, deci, să facă o selecție, deoarece nu toate faptele fac parte din țesătura însăși a vieții de-a lungul timpurilor. Elementele caracteristice se organizează într-o construcție dinamică, opusă prezentărilor statice, care informează, dar nu interesează, nu lămuresc.

Asemenea înțelegere a înlănțuirii faptelor, de aderență pozitivistă, conține cel puțin două calități superioare: istoria politică nu va mai fi „un șir de biografii, o culegere de portrete dinastice, o descriere de solemnități ori o cronică de războaie, un catalog cronologic, un dicționar de notorietăți, un memorial diplomatic; istoria culturală nu va mai fi nici ea o suită de biografii literare și artistice, un simplu capitol al filologiei. De asemenea va dispărea, astfel, și deosebirea dintre istoria națională și universală,

¹⁶ *Cuvîntare la deschiderea Institutului pentru studiul istoriei universale, în Generalități . . .*, p. 217.

¹⁷ *Două concepții istorice, în Generalități . . .*, p. 96.

¹⁸ Șt. Pascu — E. Stănescu, *op. cit.*, p. 153.

¹⁹ *Două concepții istorice, în Generalități . . .*, p. 88—89.

²⁰ *Prefață la „Istoriologia umană“, în Generalități . . .*, p. 343.

deoarece „viața unui popor e neconținut amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcție de dinsele și înriurind neconținut viața acestora”²¹.

Idealismul concepției pozitivistice, în general, în care se încadrează și activitatea lui Nicolae Iorga, rezultă din ponderea acordată factorilor vieții materiale și ai celei spirituale. Fără să-i nege cu totul pe cei dintii, un rol major acordă celor din urmă, îndeosebi ideilor. În cuvîntarea sa de intrare la Academie, o adevărată profesiune de credință, Iorga în chip cu totul just îndeamnă pe istorici să țină seama în înțelegerea fenomenului istoric de factorii „care pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor”. Dar în aprecierea importanței lor în dezvoltarea societății, balanța înclină totdeauna în favoarea factorilor spirituali în general și mai ales în favoarea ideilor. Acestea ar determina legi morale, legi psihologice, care se pot concretiza în legi sociologice²². Ideile — alături de *terra mater*, ПН, pământul suveran care-și impune voia asupra popoarelor, — ceea ce înseamnă determinism geografic — care au fost un ideal și au devenit un principiu ar fi elementele cele mai trainice în viața națională a popoarelor și în unitatea internațională pe care acestea o constituie. Ideile noi ar provoca o stare de spirit generală. În aceste stări de spirit ar sta forța motrică a oricărei evoluții istorice, rezultatul material ce decurge de aici²³.

Istoriografia romantică exagerînd rolul personalităților în dezvoltarea istoriei, a provocat riposta pozitivistilor care, fără să le nege, le acordă o importanță mai scăzută, pentru a justifica și rolul masei, al mulțimilor. Acestea se reduc însă doar la masele țărănești, neglijîndu-se aproape cu totul rolul clasei muncitoare. Profesînd aceeași concepție, Nicolae Iorga afirmă că „un stat vrednic de viață nu se poate răzîmi pe clasele superioare, alcătuite din puțini, fără energie fizică, ci numai pe țărani cei mulți, oțeliți în lupta cu nevoile, cumpăniți și stăruitori, muncitori și modești, oameni de înțelegere și omenie”²⁴. Idealizarea țărănimii îl conduce la aprecierea societății medievale românești, mai ales în primele veacuri, ca o societate patriarhală, de țărani, de țărani liberi, moșneni și răzeși îndeosebi.

Cînd înfățișează raportul dintre țărănime și boierime, înțelegerea și simpatia este de partea celei dintii, fie că se referă la trecut, fie că judecă prezentul. Semnificativă este atitudinea lui Iorga față de răscoala din 1907. În articolele publicate în „Neamul românesc”, în discursurile rostite în parlament, savantul istoric pledează cu căldură și convingere pentru îmbunătățirea situației țărănimii, susținînd imperativul momentului, anume de „a da la cinci milioane de români o situație materială și morală, la care au dreptul a li se da, dacă voim ca această țară să trăiască mai departe”. Era în timpul serbărilor jubiliare (40 de ani de domnie a lui

²¹ Două concepții istorice, în *Generalități...*, p. 91.

²² *Ibidem*, p. 89.

²³ *Permanențele istorice*, în *Generalități...*, p. 243, 251—252 și *Fond și formă în căutarea adevărului istoric*, tot acolo, p. 231.

²⁴ *Moralitatea și armonia în istorie*, în *Generalități...*, p. 66.

N. Iorga în mijlocul țărânimii din regiunea Hunedoarei în 1939.

Carol I). cînd Iorga publică o suită de articole în favoarea acestui „Abel (masele) sîngerînd, care-și cere dreptatea în lumea lui Cain (a nedreptății)”²⁵. Iar cînd a izbucnit răscoala, cu un curaj patriotic și o indignare neretînută față de măsurile de represiune ale guvernului burghezo-moșieresc, Iorga încuraja la solidaritate cu țărâtimea răscolată, exprimîndu-și nădejdea, care în același timp era și un îndemn, că „nici între funcționari, nici între soldați, nu se vor găsi ucigași ai celor sărmani și neîndreptățiți ce pier de foame în țara lor, pe brazdă străină”²⁶. În plină răscoală, Iorga dezvăluie racilele regimului burghezo-moșieresc, îi găsește cauzele în „obișnuita exploatare fără limită și fără milă, neîncetata jîgnire a celor muritori de foame și, alături de aceasta, cea mai proastă administrație din lume”²⁷; iar cînd, în parlament, era învinuit de instigare la răscoală, discursul său se transformă într-un aspru rechizitoriu împotriva clasei dominante, cerînd amnistie pentru răscolăți și urgente reforme pentru îndreptarea situației.

În scrisul lui Nicolae Iorga, atît de bogat și de variat, desfășurat pe o perioadă ce depășește o jumătate de veac, ideile, concepțiile, opiniile nu se deliniază într-un sistem unitar, rectiliniu. Ele urmează adesea o cărare sinuoasă și chiar contradictorie. Aceasta s-ar datora faptului că bogăția de date acumulate a fost neconținut prilej de meditație, de verificare și pre-

²⁵ *Neamul românesc*, 1906, nr. 42, p. 686.

²⁶ *Neamul românesc*, 1907, nr. 86, p. 522.

²⁷ *Neamul românesc*, 1907, nr. 90, p. 179.

cizare a ideilor. De aceea între operele de tinerețe și cele ale maturității sînt deosebiri, trepte de evoluție. El însuși o mărturisește vorbind la modul impersonal, dar gîndindu-se fără îndoială la el însuși, cînd spune că „nimeni nu poate fi criticat pentru faptul că el se găsește dincolo de opinia lui, care era mai puțin întregă și mai rea decît opinia formată pe urmă, după o mai bună informație și după o viață mai plină de experiență”²⁸. Deosebirea de idei își are însă cauza principală fără îndoială, în însăși concepția idealistă.

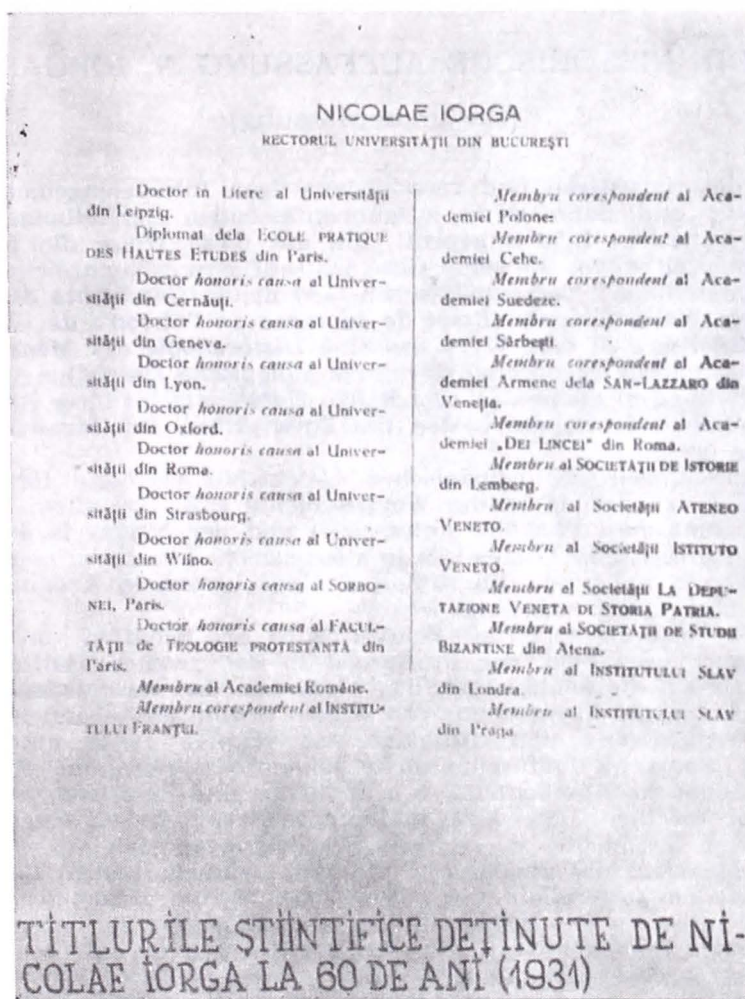
Un alt aspect al scrisului marelui învățat, aspect care constituie o componentă însemnată a personalității și concepției sale, este acela cu privire la calitățile ce se pretind unei opere istorice. Iorga făcea deosebire între un articol și o carte. În cazul dintii socotea a fi suficient să se pună problema într-un chip limpede și să se ajungă la o concluzie cuminte. În cel de al doilea caz, pretențiile sînt mai mari, exigențele sporite. Unei cărți i se cere o arhitectură în care să poți urmări ideea dominantă, o arhitectură asemenea unui oraș cu străzi, cu bulevarde, cu piețe și cu centru²⁹. Dar orice scriere istorică, mai mică sau mai mare, trebuie să cuprindă în chip necesar patru elemente: material, critică, organizare și stil. Cele două dintii garantează soliditatea și adevărul, celelalte frumusețea³⁰. Sînt de fapt cerințele primordiale pentru a reuși a zugrăvi viața societății și nu a descrie o serie de acțiuni mecanice. „Poezia simțirii” și „poezia stilului” caracterizează cele mai trainice opere istorice, ca rezultat al contopirii autorului cu subiectul, al bogăției lexicului și al simțului pentru sunetul frazei. Nicolae Iorga a aplicat, cu mult succes, de multe ori, și acest dezerat. El a lăsat pagini demne de a figura la loc de cinste în cea mai pretențioasă antologie literară. Stilul său, adeseori, e de o originalitate remarcabilă: viguros, nervos, cu întorsături de fraze neobișnuite, uneori capricioase. Limba sa e de o coloratură și bogăție deosebite, în care arhaismele, provincialismele și neologismele se împletesc în chip armonios, atrăgînd și captivînd prin plasticitate, frumusețe și originalitate.

Opera lui Nicolae Iorga este plină de noutăți, de idei și caracterizări originale, bazate pe o informație coplesitoare, uneori pînă la cele mai mici amănunte, extrase din imensitatea de documente și alte categorii de izvoare, cercetate personal sau scoase din nou la lumină din publicații uitate, obținînd, astfel și acestea valoarea ineditului. Un istoric al culturii care se aseamănă în multe privințe cu Nicolae Iorga, prin cultura sa enciclopedică, prin originalitatea ideilor și interpretărilor, George Călinescu, a formulat o caracterizare ce cuprinde un adevăr incontestabil, afirmînd că „nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricît de îngust și umbrat din istoria românească, fără să constați că Nicolae Iorga a trecut pe acolo și a tratat

²⁸ *Adevăr și greșală în scrierea istoriei*, în *Generalități...*, p. 198.

²⁹ *Romantism și naționalism în istoriografia românească*, în *Generalități...*, p. 186—187.

³⁰ *Frumusețea în scrierea istoriei*, în *Generalități...*, p. 41.

tema în fundamentele ei³¹. Iar A. D. Xenopol, răspunzând cuvântării lui Iorga de intrare la Academie, când acesta avea doar 40 de ani, se întreba: „Cum a putut un creier să conceapă atâtea lucruri și o mină să le scrie?” Răspunsul la această întrebare plină de nedumerire se găsește, fără îndoială în calitățile excepționale ale lui Nicolae Iorga, în munca sa titanică, în căutările febrile. Raportate la imensul material cercetat, studiat și valorificat, erorile de amănunt ale lui Iorga sînt foarte puține, iar cele de interpretare, chiar dacă nu rezistă totdeauna unei critici științifice, sînt pline de sugestii și caracterizări deschizătoare de drumuri și orizonturi.

ȘT. PASCU

³¹ *Istoria literaturii române din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent*, București, 1942.

DIE HISTORISCHE AUFFASSUNG N. IORGAS

(Zusammenfassung)

Es werden die vielseitigen und verschiedenartigen Interessengebiete von Nicolae Iorga angedeutet und dann seine zusammenfassenden Darstellungen und Untersuchungen theoretischen Inhalts geprüft, um auf diese Weise die beherrschenden Merkmale herauszuarbeiten, die seine Geschichtsauffassung kennzeichnen.

In seinen Darstellungen der rumänischen Geschichte (*Geschichte des rumänischen Volkes*) und der Weltgeschichte (*Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*), wie auch in der Einleitung zu dem Werk das eine *Historiologie der Menschheit* werden sollte, wendet sich Iorga gegen eine streng chronologische Darstellung der Ereignisse und ihre Unterteilung in Fächer. Er vertritt die Notwendigkeit ihrer Anordnung nach dem Gesichtspunkt, wie sie am besten die Entwicklung der menschlichen Gesellschaft erkennen lassen.

In den Darstellungen der rumänischen Geschichte verfolgte Iorga zwei Leitgedanken: ihre Eingliederung in die Weltgeschichte (vgl. vor allem die Arbeit *La place des Roumains dans l'histoire universelle*) und der Nachweis der Einheit der Geschichte des rumänischen Volkes (die in allen seinen Zusammenfassungen und vor allem in der *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* und in *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* aufgezeigt wird).

Innerhalb der historiographischen Schulen wird das Schaffen von Nicolae Iorga dem Positivismus zugewiesen, der in Europa in der zweiten Hälfte des 19. Jhs. herrschte. Es werden die kennzeichnenden Merkmale der verschiedenen Richtungen und die Entwicklung des Positivismus von seinem Beginn an behandelt und dann im einzelnen die Auffassung und Tätigkeit von Nicolae Iorga untersucht: seine Ablehnung der Romantik und seine offen bekannte Hinwendung zu einer neuen Forschungsmethode; die Anerkennung von ähnlichen und Parallelentwicklungen, von Wiederholungen, die die Historiologie bilden; die Notwendigkeit einer umfassenden und einheitlichen Geschichte, in der alle Erscheinungen sich verketten und miteinander verschmelzen; die Bedeutung, die den wirtschaftlichen und materiellen Faktoren neben den kulturellen und moralischen Werten zukommt; die Rolle der Volksmassen, ohne aber die Bedeutung der Persönlichkeit zu unterschätzen; eine Überschätzung der geistigen Kräfte in der Entwicklung der Menschheit, wodurch auch seine idealistische, dem Materialismus entgegengesetzte Einstellung bedingt wird, seine Forderung nach dem harmonischen Aufbau eines Geschichtswerkes, eine gefällige Form und ein anziehender Stil u.s.w.